

Azərbaycan Respublikasının
Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Agentliyi

MİRAS
HERITAGE
AZƏRBAYCANIN
MƏDƏNİ MİRAS AGENSIYASI

SUSA

tarixi-mədəni irsin tədqiqi

şuşa

Şuşa qalası.

Rəssamı Xurşidbanu Natəvan.

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır.

Azərbaycan Respublikasının
Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Agentliyi

MİRAS
Azərbaycanın tarixi və mədəni irsini
qorumaq və yaşatmaq üçün

ŞUŞA

tarixi-mədəni irsin tədqiqi

Hazırlayan: Dr. Fariz Xəlilli

ŞUŞA:
tarixi-mədəni irsin tədqiqi

Hazırlayan: Dr. Fəriz Xəlilli

Elmi redaktor: Prof.Dr. Qafar Cəbiyev

Rəyçi: Prof.Dr. Şikar Qasımov

Birinci nəşr: 2022

© "Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi
Ağsu rayonu Gəgəli kəndi

Üz qabığı: Pənahabad sikkəsi © im.design 2022

Kitabın məzmunu "Miras" Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin cavabdehliyindədir, bu baxımdan kitabın məzmunu Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin mövqeyini əks etdirmir.

Kitab Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin maliyyə yardımı ilə hazırlanmışdır.

Şuşa: Tarixi-mədəni irsin tədqiqi (Hazırlayan: Fəriz Xəlilli). Bakı: im.print, 2022, səh. 208

Dizayner: İntiqam Məhəmmədli

Fotoqraf: Anar Həbibov

ISBN: 978-9952-8412-3-7

İçindəkilər

Təqdimat	6
Tarix - Dr. Fariz Xəlilli, AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu doi: 10.30546/978-9952-8412-3-7.01	15
Numizmatika – Dr. Ayyün Məmmədova, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi doi: 10.30546/978-9952-8412-3-7.002	65
Paleoqrafiya – Dr. Şəhla Xəlilli, AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu doi: 10.30546/978-9952-8412-3-7.03	82
Etnoqrafiya - Dr. Gülnadə Abdulova, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi doi: 10.30546/978-9952-8412-3-7.004	101
Epiqrafika – Dos.Dr. Həbibə Əliyeva, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyi doi: 10.30546/978-9952-8412-3-7.05	135
Arxeologiya - Dr. Fariz Xəlilli, AMEA Arxeologiya, Etnoqrafiya və Antropologiya İnstitutu doi: 10.30546/978-9952-8412-3-7.006	168
Əlavələr	178
Təşəkkür	204

DR. ŞƏHLA XƏLİLLİ

Paleoqrafiya

[doi: 10.30546/978-9952-8412-3-7.03](https://doi.org/10.30546/978-9952-8412-3-7.03)

Əlyazma kitabları Azərbaycan xalqının mənəvi sərvətlərinin nəsildən-nəslə keçərək günümüzə gəlib çatmasında əvəzedilməz vasitələrdən biri olmuşdur (Musayeva, 2002, 3). Bu kitablar ədəbiyyatın, mədəniyyətin, tarixin düzgün, obyektiv şəkildə öyrənilməsinə xidmət edir. Əlyazmalar əsrlərdən bəri hər bir xalqın qədimiyini, elminin, mədəniyyətinin zənginliyini göstərən əhəmiyyətli qaynaqlardır. Orta əsrlərdə mətbəə üsulu ilə çap olmadığından şair, yazıçı və alimlərin əsərləri katiblər tərəfindən yazılır, üzləri köçürülərək yayılırdı. Bu ənənə çap üsulu icad edilənə qədər davam edir.

Zəngin bədii, ədəbi irsə malik olan Azərbaycanda da Şuşa haqqında və Şuşada yazılmış bir çox əlyazma kitabları mövcuddur. Şuşa şəhəri haqqında əlyazma mətnlərinin araşdırılaraq ortaya çıxarılması tarixilik baxımından çox əhəmiyyətlidir. Bu mənada Şuşa haqqında bəzi müəlliflərin əlyazmaları, Şuşada yazılan və Şuşa haqqında yazılan əlyazmaların Azərbaycanda mühafizə edilən kataloqlarda, təzkirələrdə müəyyən edilməsi, əlyazmaların paleoqrafik təsvirinin verilməsi vacib məsələlərdəndir. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun fondunda saxlanılan, ərəb əlifbası ilə yazılan bu əlyazma kitabları müəyyən edilmiş, paleoqrafik təsviri verilmişdir. Bu kitablar XIX-XX əsrləri əhatə edir. Əlyazmalarda bəzi şuşalı müəlliflərin Şuşanın tarixi haqqında yazdığı məlumatlara, şuşalı şairlər haqqında yazılan təzkirələrə, cümlələrə (müxtəlif şairlərin və ya yazıçıların bəzi yazılarının bir dəftərdə toplanması) rast gəlmək mümkündür. Burada Azərbaycanın kitab mədəniyyətinin inkişafında xüsusi xidmətləri

olan Mir Möhsün Nəvvab kimi müəlliflərin yazıları yer alır. Mir Möhsün Nəvvab Şuşada qiraətxana, “üsuli-cədid” məktəbi, mətbəə və cildxana açmışdı. O, həm də mahir rəssam olduğundan öz xətti ilə köçürdüyü əlyazma kitablarını bədii tərtibatla hazırlayaraq, onları müxtəlif Şərq ornamentləri ilə bəzəmiş və əsərlərin süjetlər ilə bağlı miniatürlər çəkmişdir. Onun əlyazmaları və litoqrafiya üsulu ilə çap etdiriyi kitabların bədii tərtibatı XIX-XX əsrlərdə Azərbaycanın təsviri sənət və kitab tərtibatının inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır (Şərifli, 2009, 19).

Həsən İxfa Əlizadə, Mir Mehdi Xəzaninin Qarabağın, Şuşanın tarixin öyrənilməsində mühüm mənbə sayılan əsərləri, Məhəmmədəğa Müctəhidzadə, Mir Möhsün Nəvvab, Qulam Məmmədlinin isə ədəbiyyat tarixinin öyrənilməsində dəyərli məxəz sayılan təzkirələri də burada toplanmışdır. Bunlardan əlavə məqalədə Abbasqulu Ağa Bakıxanov, Xurşidbanu Natəvan, Sağəri Qarabaği, Mirzə Xosrov Şaiq, Növbəri Qara Əliyev kimi şairlərin avtoqraf nüsxələri də verilmişdir.

Məqalədə 43 əlyazma nüsxəsi haqqında qısa annotasiya yazılmış, hər biri paleoqrafik təsvir edilmişdir. Paleoqrafik təsvirdə əlyazmanın adı, dili, xətti, yazıldığı yer və tarix, müəllifin və ya katibin adı, həcmi, ölçüsü göstərilmişdir.

Paleoqrafiya bölməsinin hazırlanmasına dəstək olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu Şərq ölkələri türkdilli əlyazmaların tədqiqi şöbəsinin müdiri Dos.Dr. Lamiyə Rəhimova, Dos.Dr. Aybəniz Rəhimova və Gülər Əsədullayevaya təşəkkür edirəm.

Tarixi-Qarabağ yaxud Asarul-Camal

Qarabağ tarixi kitabı Mir Mehdi Xəzani tərəfindən XIX əsrin 70-ci illərində yazılmışdır. Müəllifin də qeyd etdiyi kimi əsəri yazarkən o, Məhəmməd bəy Cavanşirin istəyi ilə Mirzə Camal Cavanşirin, Mirzə Adıgözəl bəyin əsərlərindən və bəzi tarixi kitablardan istifadə etmişdir. Mətn Qarabağ vilayətinin qədim tarixindən 1828-ci ilə qədər olan tarixindən bəhs edir. Bu əsər Qarabağ xanlarının soykökü, rus və iran müharibələri haqqındadır. Mətn giriş, 24 başlıq və nəticədən ibarətdir. Mətn qara mürəkkəblə sarı Rusiya filiqranlı kağıza yazılmış, karton cildə tutulmuşdur. Əsərin 7 nüsxəsinin paleoqrafik təsviri aşağıda verilmişdir.

Şifri	B 518/2136
Dili	türk
Xətti	Şikəstə-nəstəliq
Müəllifi	Xəzani Mir Məhəmməd Mehdi bin Mir Haşim bin Mirzə Məhəmməd Bağir Qarabaği
Katibi	
Köçürülmə tarixi	XIX əsr
Ölçüsü, həcmi	17x21 sm., 108 vərəq.

Şifri	B 3518/4783
Dili	türk
Xətti	Təhriri-şikəstə
Müəllifi	Xəzani Mir Məhəmməd Mehdi bin Mir Haşim bin Mirzə Məhəmməd Bağir Qarabaği
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1297 ramazan ayı/ m.1880 avqust ayı
Köçürülmə yeri	Şuşa
Ölçüsü, həcmi	22x17 sm., 99 vərəq

Şifri	B 1917/13302
Dili	türk
Xətti	Təhriri
Müəllifi	Xəzani Mir Məhəmməd Mehdi bin Mir Haşim bin Mirzə Məhəmməd Bağir Qarabaği
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1322/ m.1904
Köçürülmə yeri	
Ölçüsü, həcmi	22x18 sm., 83 vərəq

Şifri	B 7110/2729
Dili	türk
Xətti	Şikəstə nəstəliq
Müəllifi	Xəzani Mir Məhəmməd Mehdi bin Mir Haşim bin Mirzə Məhəmməd Bağir Qarabaği
Əsərin katibi	
Əsərin köçürülmə tarixi	h.1322/ m.1904
Köçürülmə yeri	
Ölçüsü	22x18 sm., 94 vərəq

Şifri	B 2044/3669
Dili	türk
Xətti	Təhriri
Müəllifi	Xəzani Mir Məhəmməd Mehdi bin Mir Haşim bin Mirzə Məhəmməd Bağir Qarabaği
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1298/ m.1881
Köçürülmə yeri	
Ölçüsü, həcmi	17x22 sm., 147 vərəq

Şifri	B 195/195
Dili	türk
Xətti	Təhriri
Müəllifi	Xəzani Mir Məhəmməd Mehdi bin Mir Haşim bin Mirzə Məhəmməd Bağir Qarabaği
Katibi	Çələbi ibn Hacı
Köçürülmə tarixi	h.1294/ m.1877
Köçürülmə yeri	
Ölçüsü, həcmi	23x19 sm., 140 vərəq

Şifri	B 3336/4961
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Xəzani Mir Məhəmməd Mehdi bin Mir Haşim bin Mirzə Məhəmməd Bağir Qarabaği
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1296/ m.1879
Köçürülmə yeri	Azərbaycan
Ölçüsü, həcmi	17,5x22 sm.; 18x14 sm., 212 vərəq

Qarabağ vilayətinin qədim və cədid keyfiyyət və ovzaları

Müəllifi Həsən Əli Qarabağidir, əsl fars dilindədir. Fars dilində olan nüsxənin geniş adı “Qarabağ vilayətinin qədim və cədid keyfiyyət və ovzaları, Pənah xan, İbrahim xan və Mehdiqulu xan əyyami-hökumətləri əksər vaqəə və hekayətləri”dir. Əsərdən çıxarış edərək azərbaycan dilinə tərcümə isə müəllifin oğlu Məhəmməd Qarabağiyə məxsusdur, 1936-cı ildə tamam-

lanmışdır. Əsərdə qeyd etmişdir: “Mən Məhəmməd Qarabaği, yuxarıda adı çəkilən Həsəli xanın oğluyam. Hal hazırda Ağdam çəhərində yaşayıram. Ağdam rayonu Torpaq şöbəsinin müfəttiş-aqronumunun tapşırığı ilə bu kitabı rus dilində yazmalı idim. Amma dövlət tərəfindən mənə ayrılan bir gün kifayət etmədiyinə görə, atam tərəfindən yazılan bu kitabdan olan dəftəri türk dilində köçürməyə məcbur oldum”.

Mətn məktəbli dəftərinə bənövşəyi rəngli mürəkkəblə yazılıb, cildi yoxdur.

Şifri	B 1949/3574
Dili	türk
Xətti	Təhriri
Müəllifi	Həsən Əli Qarabaği
Katibi	Məhəmməd Qarabaği Həsən Əli
Köçürülmə tarixi	1936
Köçürülmə yeri	Ağdam
Ölçüsü, həcmi	17x21 sm., 10 vərəq

Qarabağnamə

Mətn 1846-ci ildə Mirzə Adıgözəl bəy tərəfindən Tiflis qubernatoru M.P.Kolubyakinin istəyi ilə qələmə alınmışdır. Əsərdə 1736-1828-ci illər arasında Qarabağ və qonşu xanlıqların tarixi təsvir olunur. Əsər giriş, 12 bəşliq və müəllifin bioqrafiyasından ibarətdir.

Şifri	B 2382/3169
Dili	türk
Xətti	Təhriri
Müəllifi	Mirzə Adıgözəl bəy Haqverdi bəy oğlu ibn Adıgözəl Ağa
Katibi	Əhməd Cavad Axundzadə
Köçürülmə tarixi	XX əsrin əvvəli
Köçürülmə yeri	Azərbaycan
Ölçüsü, həcmi	21x16,5 sm., 181 səhifə.

Şifri	B 6312 (1)/7937
Dili	türk
Xətti	Şikəstə elementli təliq

Müəllifi	Mirzə Adıgözəl bəy Haqverdi bəy oğlu ibn Adıgözəl Ağa
Katibi	Şəfi Sadiqzadə
Köçürülmə tarixi	1265/1848
Köçürülmə yeri	Gəncə
Ölçüsü, həcmi	17x21,5 sm.; 13,5x9 sm, 114 vərəq
Şifri	B 1150/2773
Dili	türk
Xətti	Təliq
Müəllifi	Mirzə Adıgözəl bəy Haqverdi bəy oğlu ibn Adıgözəl Ağa
Katibi	Mirzə Hüseyn Məhəmməd Ağa oğlu Salari
Köçürülmə tarixi	1863
Köçürülmə yeri	
Ölçüsü, həcmi	22x17 sm, 52 vərəq

Tarixi-cahangüşayi-Nadir

Əsər XVIII əsrin məşhur tarixçisi, Nadir şah Əfşarın dəftərxanasında mirzə olan Mirzə Məhəmməd Mehdi xan Astarabadi bin Məhəmməd Nasir tərəfindən yazılmışdır. Mətnin iki nəşri vardır. Birincisində Nadir şahın doğumundan (1688) ölümünə (1747) qədər olan hadisələrdən, ikicisində isə Nadir şahın nəvəsi Şahruxun idarəsindən bəhs edir. Əsərin AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda 40-a yaxın nüsxəsi mövcuddur. Yalnız biri Şuşa şəhərində qələmə alınmışdır. Bu nüsxə birinci nəşrdən ibarətdir. Mətn avropa istehsalı nazik ağ kağıza yazılmışdır. Qurani-Kərimdən alınan cümlələr iri nəstəliq xətti ilə yazılmış, qırmızı xətlə çərçivəyə alınmışdır.

Şifri	D 565/24324
Dili	fars
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Mirzə Məhəmməd Mehdi xan Astarabadi bin Məhəmməd Nasir
Katibi	İsa
Köçürülmə tarixi	h.1246/m.1830
Köçürülmə yeri	Şuşa
Ölçüsü, həcmi	34,5x21 sm, 144 vərəq

Mirzə Xosrov Şaiq

Mirzə Xosrov Şaiq, Mirzə Əli Aşiqin oğlu, Molla Zeynalabdin Sağərinin nəvəsidir. 1889-cu il iyun ayının 13-də Şuşa şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Xosrov da ilk təhsilini musiqişünas və şair kimi tanınan atası Mirzə Əli Aşiqdən almışdır. 1905-ci ildə Şuşa şəhər məktəbini bitirmiş, 1906-cı ildən ömrünün sonuna qədər müəllimlik etmiş, eyni zamanda maarifçi, şair kimi də tanınmışdır. O, “Şaiq” təxəllüsü ilə şeirlər yazmış, M.M.Nəvvabın başçılıq etdiyi “Məclisi-fəramuşan”ın üzvü olmuşdur. Dörd yüzdən çox şeir, qoşma və bayatının müəllifidir. 1960-cı il mayın 10-da Şuşa şəhərində dünyasını dəyişmiş, orada dəfn olunmuşdur.

Şifri	B 8070/11968
Dili	türk
Xətti	Təhriri
Müəllifi	Mirzə Xosrov Şaiq
Həcmi	2 ədəd dəftər, I-də 24 ədəd şagird dəftəri, II də 8 ədəd şagird dəftəri

XIX əsrdə Şuşada yaşayıb-yaratmış şair və yazıçıların yaşadıkları tarixi yerlər

Əlyazma Şuşa haqqında və XIX əsrdə Şuşada yaşayıb-yaradan görkəmli elm və incəsənət xadimləri, ədiblərimiz haqqında və onların yaşadıkları evlərin təsviri ilə bağlı məlumatlardan ibarətdir.

I-ci və 20-ci səhifənin sonunda inventar qeyd edilmişdir. Həmçinin 20-ci səhifənin sonunda “Nizami muzeyi, Xatirələr İnv № 484” qeydli möhür var. Mətn göy mürəkkəblə sarımtıl şərq istehalı kağıza yazılmışdır. Bənövşəyi karton qovluğa qoyulmuşdur.

Şifri	S 944/9897
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Mirzə Xosrov Şaiq
Katibi	

Köçürülmə tarixi	1959
Köçürülmə yeri	Şuşa
Ölçüsü, həcmi	30x22 sm, 20 vərəq

Həsən Əlizadə İxfa

1893-cü ildə Şuşa şəhərində anadan olmuş şair, dramaturq və nasirdir. Ədəbi fəailyətinə 1910-cu ildə “Molla Nəsrəddin” jurnalında başlamışdır. Bir çox hekayə, şeir və pyeslərin müəllifi olmuşdur. Aşağıda onun “Şuşa şəhərinin tarixi” və “Ciddi mənzumələr” adlı əsərlərinin paleoqrafik təsviri yer alır.

Şuşa şəhərinin tarixi əsəri 1774-1960-cı illər arası Şuşa şəhərinin tarixindən bəhs edir. Şuşa şəhərinin adlandırılması, tikilməsi, coğrafi mövqeyi, qalaların tikilişi, hərbi-siyasi əhəmiyyəti, Pənahəli xanın və İbrahim xanın şəhəri idarəetmə illəri, Şuşanın tarixi abidələri və mədəni həyatı haqqında məlumatları əhatə edir. Müəllifin avtoqraf nüsxəsidir. Mətn 2 ümumi dəftərə bənovşəyi mürəkkəblə yazılmışdır. Başlıqlar qırmızı, yaşıl, göy və narıncı karandaşla fərqləndirilmişdir.

Şifri	B 4556/6181
Dili	türk
Xətti	Təhriri
Müəllifi	Həsən Əlizadə İxfa
Katibi	
Köçürülmə tarixi	1960
Köçürülmə yeri	Şuşa
Ölçüsü, həcmi	20,5x17,5 sm., 74 vərəq

Ciddi mənzumələr

Şifri	B 3365/4990
Dili	türk
Xətti	Təhriri
Müəllifi	Həsən Əlizadə İxfa

Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1340-1354/m.1921-1935
Köçürülmə yeri	Şuşa, Bakı
Həcmi	11 vərəq

Mir Möhsün Nəvvab

Mir Möhsün Nəvvab 1833-cü ildə Şuşa şəhərində anadan olmuş, orada yaşayıb-yaratmış, Şuşada da vəfat etmişdir. O, ədəbiyyatşünaslıq, rəssamlıq, xəttatlıq, nəqqaşlıq, astronomiya, musiqişünaslıq, riyaziyyat, kimya və s. kimi sahələrlə məşğul olmuş dövrünün məşhur alimi kimi tanınır. Alim Şuşanın mədəni-ictimai həyatında fəal iştirak etmişdir, belə ki, alim Şuşada fəaliyyət göstərən ədəbi və musiqi məclislərində yaxından iştirak edirdi. Onun 20-dən artıq müxtəlif mövzularda kitabları vardır. AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda alimin 50 yə qədər əlyazma kitabı mühafizə olunur. Onun “Təzkireyi-Nəvvab” adlı təzkirəsi xüsusi yer tutur. Burada XIX əsrdə Qarabağda yaşayan bir çox şairlər haqqında məlumat vermişdir. Bundan əlavə onun “Vüzühül-ərqam”, “Divani-əşari-farsı”, “Divani-əşari-türki”, “Bəhrül-həzən”, “Kifayətül-ətfal”, “Nəsihətnamə”, “Nurül-ənvar”, “Kəşfül-həqiqey-məsnəvi”, “Ziyaül-ənvar”, “Dəvazdəh bənd”, “Məzəmir”, “Şəmsül-hidayət”, “Məzlumnamə” kimi əsərləri vardır. Aşağıda Nəvvabın bəzi əsərlərinin təsviri verilmişdir.

Təzkireyi-Nəvvab

Şifri	M 67/67
Dili	türk
Xətti	Təliq
Müəllifi	Mir Möhsün Nəvvab
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1310/m.1892
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	529 vərəq

Tarixi-rəzmü şurişi-taifəyi-araməni ba müsəlmanani-Qafqaz

Şifri	B 7974/11810
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Mir Möhsün Nəvvab
Katibi	Mir Möhsün Nəvvab
Köçürülmə tarixi	h.1324/m.1906
Həcmi	312 səhifə

Cüng

Şifri	B 1116/2739
Dili	Türk, fars
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	
Katibi	Mir Möhsün Nəvvab
Köçürülmə tarixi	
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	142 vərəq

Fərhəngi-əlfazi-nadirə və istiləhati-ərəbiyyə bəhril-həzən və kənzil-mihən və qəsaid

Şifri	M 147/147
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Mir Möhsün Nəvvab
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1281/m.1864
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	164 vərəq

Şifri	M 147/147
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Mir Möhsün Nəvvab
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1211/m.1864
Köçürülmə yeri	Şuşa

Həcmi	164 (73b-106b) vərəq
-------	----------------------

Kifayətül-ətfal

Şifri	B 828/2448
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq-nəsx
Müəllifi	Mir Möhsün Nəvvab
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1317/m.1899
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	20 vərəq

Şifri	B 1326/2929
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq-nəsx
Müəllifi	Mir Möhsün Nəvvab
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1317/m.1899
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	18 vərəq

Müsibətnamə

Şifri	B 569/6788
Dili	türk
Xətti	Təliq
Müəllifi	Mir Möhsün Nəvvab
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1329/m.1911
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	78 vərəq

Nəsihətnamə (Yüznamə)

Şifri	B 7975/11811
Dili	türk
Xətti	Nəsx elementli nəstəliq

Müəllifi	Mir Möhsün Nəvvab
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1324/m.1906
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	vərəq

Qulam Məmmədli təzkirəsi

Təzkirə XX əsrin görkəmli jurnalist-alim, dəyərli salnamələr müəllifi Qulam Məmmədliyə (1897-1994) aiddir. 2012-ci ildə çap olunmuş təzkirədə Oğuz coğrafiyasını simvolizə edən cəhətlərindən biri olan sərhədsizliyi əks olunmuşdur. Belə ki, çox geniş və sərhədsiz coğrafiyanı əhatə edən təzkirənin səhifələri üzərində yaradıcı insanların ortaya çıxdığı və hərəkət etdiyi son dərəcə geniş bir məkan xəritəsini görmək mümkündür. Xəritənin başlanğıc nöqtəsi kimi Azərbaycanın Şirvan və Şirvanşahlar məktəbi, Dərbəndin yaradıcı şəxsləri, Dərbəndlilər, Qarabağ, Qarabağilər, əsasən də şuşalılar və oranın Qərbindəki İrəvan coğrafiyası İrəvanilər, başda Təbriz olmaqla, bugün İran sərhədləri içində qalan Güney Azərbaycanın hamısı, əsasən təbrizlilər, ərədbililər və s. Azərbaycan ərazisinin və azərbaycanlıların böyük hissəsini təşkil edən Naxçıvan və naxçıvanilər, Şərqdəki Əfqanıstan, Hindistan, Qərbdəki Osmanlı imperiyasının Bursa, İznik, Amasya və İstanbulun yaradıcı insanların həyatı və əsərlərindən nümunələr təqdim olunmuşdur.

Təzkirə müasir cildə tutulmuş 6 əlyazma kitabından ibarətdir. 1954-cü ildə müəllif tərəfindən AMEA Əlyazmalar İnstitutuna təhvil verilmişdir.

Şifri	B 2701
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	
Katibi	Qulam Məmmədli
Köçürülmə tarixi	XX əsr
Köçürülmə yeri	
Həcmi	1466 vərəq

Təzkireyi-Məhəmməd Şahi

Əsəri Qacar sülaləsindən şahzadə olan və 1851-ci ildən Şuşa şəhərində yaşayan Bəhmən Mirzə Qacar böyük qardaşı Məhəmməd şah Qacarin xahişi ilə yazmışdır. Mətn üç hissədən ibarətdir. Birinci hissəyə müəllifdən əvvəl yaşamış 132 şair və yazar haqqında qısa bioqrafik məlumatlar və onların yaradıcılığından nümunələr verilmişdir. İkinci hissə şah nəslindən olan 12 şair haqqında məlumatlar və onların yaradıcılığından nümunələr vardır. Üçüncü hissəyə şairin müasirləri (56) daxildir.

Mətn qara mürəkkəblə boz, nazik, ahərli şərq istehsalı olan kağıza yazılmışdır. 1 b səhifəsində qızıl və rəngli boyalarla nəbati naxışlı içərisində ünvan olan sərlövhə mövcuddur. Mətn qızıl boya ilə çərçivələnmişdir. Cildi bərpadan sonra parça ilə örtülmüş müasir kartondur.

Şifri	M 24/2995
Dili	fars
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Bəhmən Mirzə bin Naib əs-Səltənə Abbas Mirzə
Katibi	Məhəmməd Hüseyn Təbrizi
Köçürülmə tarixi	h. 1247 – m.1831-32.
Köçürülmə yeri	Ərdəbil
Ölçüsü, həcmi	18,5x11 sm, 287 vərəq

Xurşidbanu Natəvan

Azərbaycanın görkəmli şairəsi Xurşudbanu Natəvan 1832-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Onun atası Qarabağın sonuncu hakimi Mehdiqulu xan Cavanşir, anası isə Gəncə hakimi Cavad xanın nəticəsi Bədircahan bəyim olmuşdur. Xan qızı kiçik yaşlarından oxuyub-yazmağı, dini və dünyəvi bilikləri, habelə klassik poeziyanı öyrənmişdir. O, 1872-ci ildə “Məclisi-üns” adlı şairlər məclisini yaradıcısı olmuş, Azərbaycanın ədəbi məclisinin inkişafına böyük göstərmişdir. Şeir yazmaqdan əlavə onun gözəl rəssamlıq qabiliyyəti də var idi. AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda qorunan 1886-cı ildə tərtib etdiyi dəftərində (Gül dəftəri)

həm də rəsmlər çəkmişdir. Bu dəftərdə həm özünün, həm də müasirlərinin də şeirləri yer alır.

Albom

Şifri	M 117/117
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Natəvan Xurşidbanu
Köçürülmə tarixi	h.1304/m.1888
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	110 vərəq

Məcmuayi-əşar

Şifri	M.118/118
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Natəvan Xurşudbanu
Köçürülmə tarixi	h.1303/m.1885
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	17 vərəq

Molla Zeynalabdin Sağəri Qarabaği

XVIII əsrin ikinci yarısı, XIX əsrin birinci yarısı Azərbaycan klassik ədəbiyyatının söz üstadlarındanır. 1791-ci ildə Şuşada doğulmuşdur. Erkən yaşlarından Qarabağın mötəbər alimlərindən və atası Axund Molla Sadıqdan dərs almış, ərəb və fars dillərini, müxtəlif elmləri öyrənmiş və 22 yaşından ömrünün sonunadək müdərrişlik etmişdir. Gözəl səsə malik olan şair rövzəxanlıq da etmişdir. Babası Mirzə Məhəmməd Qarabaği Şuşanın mötəbər şəxslərindən olmuşdur. Şair türkcə divanının dibaçəsində dörd əsəri olduğunu qeyd etmişdir: “... və bu da vazeh olsun kim, on beş yaşından qırx yaşına yetişənə dəyin dörd cild kitab təsnif etdüm. Birisi “Əqaid” və o biri kitab “Musiqi” və bir cild “Divani-farisi” və bir cild kitab

“Divani-türki”. Şair h. 1271/m. 1854-cü ildə 65 yaşında ildırım vurmasından dünyasını dəyişmişdir.

Divani-türki

Şifri	B-1391/2347
Dili	türk
Xətti	Şikəstə-təliq
Müəllifi	Sağəri Qarabaği
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1263/m.1846
Köçürülmə yeri	
Ölçüsü, həcmi	17x22 sm, 113 vərəq

Divani-farsi

Şifri	B-562/2353
Dili	fars
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Sağəri Qarabaği
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1251/m.1835
Köçürülmə yeri	
Ölçüsü, həcmi	17x22 sm, 82 vərəq

Növbəri Qara Əliyev

XX əsrdə Azərbaycanda bir sıra istedadlı şair, mütərcim, şair təbiətli ədəbiyyatşünaslar yetişmişdir ki, onların klassik ənənələri davam etdirməkdə xüsusi xidmətləri olmuşdur (Nöbəri 2012, 3). Bunlardan biri iri həcmli “Divan” müəllifi olan Kərbəlayi Qara Süleyman oğlu Əliyevi göstərmək olar. O, 1885-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuş, Şuşa realni məktəbində təhsil almışdır. Ərəb, fars, türk, rus dillərini mükəmməl bilməmiş və bu dillərdən yaranan əsərlərlə yaxından tanış olmuşdur. AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda Növbərinin şeirlərinin 5 əlyazma nüsxəsə mövcuddur. Aşağıda bu nüsxələrin paleoqrafik təsviri yer alır.

Şifri	S 466/9416
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Növbəri Kərbalayi Qara bin Məşhədi Süleyman Şişeyi
Köçürülmə tarixi	
Köçürülmə yeri	
Həcmi	359 vərəq

Şifri	S 467/9420
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Növbəri Kərbalayi Qara bin Məşhədi Süleyman Şişeyi
Həcmi	235 vərəq

Şifri	S 464/9417
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Növbəri Kərbalayi Qara bin Məşhədi Süleyman Şişeyi
Köçürülmə tarixi	h.1375/m.1955
Köçürülmə yeri	
Həcmi	468 vərəq

Şifri	S 465/9418
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
müəllifi	Növbəri Kərbalayi Qara bin Məşhədi Süleyman Şişeyi
Katibi	
Köçürülmə tarixi	h.1380/m.1960
Köçürülmə yeri	
Həcmi	236 vərəq

Şifri	B 3169/4794
Dili	türk
Xətti	Təhriri
Müəllifi	Növbəri Kərbalayi Qara bin Məşhədi Süleyman Şişeyi
Köçürülmə tarixi	h.1380/m.1960
Həcmi	vərəq

Riyazül-qüds

Əsər Abbasqulu ağa Bakıxanovun sağlığında qələmə alınmışdır. Əsərin məzmunu İmam Hüseynin əziyyətli ölümünə həsr olunmuşdur. Burada Kərbəlada baş verən faciəvi hadisədən, Məhəmməd Peyğəmbərdən, onun qızı Həzrəti Fatimədən, İmam Əli və onun oğlu Həsəndən bəhs olunur. Mətn dibaçə (giriş), hər biri fəsillərə bölünən 14 bab (başlıq) və xatimədən (nəticə) ibarətdir. Mətn qara, başlıqlar isə qızımızı mürəkkəblə avropa istehsalı olan kağıza yazılmışdır. Kənarlar qırmızı mürəkkəblə çərçivələnmişdir. Cildi medalyonlu qara dəridəndir.

Şifri	B 140/10117
Dili	türk
Xətti	Nəstəliq
Müəllifi	Abbasqulu Ağa Bakıxanov Qüdsi
Katibi	Haqverdi ibn Məşədi Ocaqverdi Garabaği
Köçürülmə tarixi	h.1258/ m.1842
Köçürülmə yeri	Şuşa
Ölçüsü, həcmi	20x33 sm., 91 vərəq

Cünglər

Ədəbiyyat həvəskarları tərəfindən tərtib edilən cünglərə tərtibçinin bədi zövqünə uyğun ayrı-ayrı şairlərin əsərlərindən seçmələr daxil edilir. AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda xeyli sayda cünglər mühafizə olunur. Aşağıda isə Şuşa şəhərində qələmə alınmış bəzi cünglərin təsviri verilir.

Şifri	A 81/524
Dili	Fars, türk
Xətti	Şikəstə-nəstəliq
Şairlər	8 şair
Köçürülmə tarixi	h.1279-1281/m.1862-1864
Köçürülmə yeri	Şuşa
Həcmi	144 vərəq

Azərbaycan Respublikasının
Dövlət-Hökumət Təşkilatlarına
Dövlət Dəstəyi Agentliyi

MİRAS
MÜHÜRÜ

ŞUŞA

tarixi-mədəni irsin tədqiqi

Hazırlayan: Dr. Fəriz Xəlilli

کتابخانه بعد از استیوارکوه

9 789952 841237